

Grendel Lajos: Bőröndök tartalma

A címadó bőröndök egyike mindjárt a kötet első elbeszélésében felbukkan. Számozatlan kéziratlapokkal van tele, amelyek külön-külön és együttesen az egész világról, minden valaha megtörtént és most vagy a jövőben történő eseményről, minden valaha élt, élő és még csak születendő emberről szólnak. Az irodalom itt az összes lehetséges sors és történet hatalmas, egykedvű folyamaként hömpölyög. Ennek az irodalomnak nincsen rendező vagy értékelő elve, semmilyen szempont nem irányítja azon kívül, hogy folyik, ömlik, mert ez így rendeltetett.

Grendel ezzel a nyitó képpel szemben építi fel nagyon arányos, emberi léptékű, szép történetet. A történetekben abszurd, groteszk, ill. szürreális elemek is vannak (Magritte képei, s nem az écriture automatique értelmében), de nem ezek és nem a csattanók az igazán fontosak. Fontosnak ítélem az *építés* szót, mivel a tíz írás mindegyike azt példázza, hogy lehet az események formátlan tömegéből anyagot markolva formázni és teremteni. Megtörtént vagy majdnem megtörtént vagy akár meg is eshetett dolgok lehetséges formáit hozza létre Grendel, s az elbeszélések végül olyan világos, ám többértelmű képet alkotnak, amelyek én itt csak néhány főbb jegyét tudom felvázolni.

A bőrönd utazás képzetét kelti, s valóban, a legtöbb írásban megjelenik a földrajzi tér. Az elbeszélések térképe hasonlít ahhoz a közismert nyomathoz, amelynek „Egy New York-i világképe” a címe. A térkép terét szinte teljesen kitölti Manhattan, nyugat felé csak néhány kukoricapalánta és apró olajfűrő torony jelzi Amerikát, míg a szemhatáron egy Buddha-szobor körvonalai sejlenek fel a Csendes-óceán túlsópartján. Grendel írásainak középpontja a VÁROS (Pozsony). A világból nézve: „balkáni fészék”. A provinciából nézve: a rend, a rendszer, a polgári műveltség, a polgári elfojtás, a polgári erények és hibák tere. Ezt a várost már belengte 1968 szelleme, s ennek a ténynek az elbeszélések egy másik rétege számára döntő jelentősége van. A térkép előterében Szlovákia magyarlakta települései láthatók, „a provincia mocsara”. Ezt Grendel éppoly

kevésbé gondolja komolyan, akár az amerikai rajzoló a kukoricapalántákat, de teret kell teremtenie. A provincián túl Magyarország fekszik, tejjel-mézrel folyó, gazdag föld. A világ többi része az Idegenség. New York, Kairó, Tokió, Chicago, Hongkong, Svédország, Kanada, Ausztrália. Kivétel Róma, az Örök Város. Nemcsak Pozsony előképeként kivétel, hanem azért is, mert az Idegenségbe a hősök *disszidálnak* (meghalnak), az ember soha nem találkozik velük többé. Egyedül Rómában lehet még beszélni az eltávozottal — igaz, csak telefonon —, s távolról testi valójában is megpillantható.

Olyan magyarokról szóló történetek játszódnak ezen a terepen, amelyeket mintha már láttunk, hallottunk, tovább is adtunk volna. Fel-tűnő bennük a *semmi* fogalmának hangsúlyozása. A szereplők lélekvesztőn remegnek a semmi két partja közt (Az onirizmus tréfiái), ill. húsz percig lebegnek a semmi szakadéka fölött (A szabadság szomorúsága). A *semmi* nemzedéki jelentése Grendel tíz elbeszélésében a teljes — korabeli divatszóval totális — szabadság 1968 táján felvillantott eszményének összeomlása nyomán keletkezett űr. A diák- és beatmozgalom valamint a prágai tavasz tüntével, az egyetemi évek múltán Grendel magyarjai rendre *disszidálnak* az idegenségbe vagy a magánéletbe. „Amit nem sikerül kitörölni az emlékezetemből, azt mélyen elfojtom...” — írja a Még innen krónikása —, majd hozzáteszi: „Bizonyos helyeken az ilyesmit tartásnak nevezik.” A baj csak az, hogy ezt az elfojtást vagy tartást a semmi talaján nem lehet sokáig művelni. A holtakat az élők, az élők nyugalmát pedig csodálatos események zavarják meg. Hermann Hesse Napkeleti zarándoklás c. elbeszélésének felütéséhez hasonlóan éri a legkézzelfoghatóbb közönséges valóság közepén Grendel alakjait a csoda.

A csodálatos elem gyakran időeltolódás, de jelentkezhet számtalan más formában is. Talán az Grendel titka, hogy állandóan a valóság talajáról startol, de mindig más figurát repül, máshová érkezik, mint hinnénk. A vaskos realitás egyszerre megfoghatatlanná válik, valamint fordítva: a megfoghatatlan isteni büntetés, isteni kegyelem egyszerre csak megszemélyesül és testet ölt egy majdnem köznapi, csattanós sztoriban. A *semmi* és a *szabadság* mellett Grendel központi fogalmai a *remény* és az *igazság*. E két utóbbi fogalom átvezet az elbeszélések nagyobb körébe, és a szlovákiai magyarok történetéről szól — illetve lehetséges történeteikre igyeckszik szót keríteni. A szabadság szomorúsága című elbeszélésének

végén írja: „A történet a reményből születik ilyenkor, s mindjárt lekerekítve és befejezeten. Miként, úgy gondolom, a kassai dóm vagy a főtca régi épületei is ennek az irracionális vakreménynek a sok évszázados maradványai. A reményé, hogy a semmi szakadéka fölé felépíthető a híd.” A történetek nem határozzák meg minden kétséget kizáróan, hogy milyen partokat kellene ennek a hídnak összekötnie, s hogy milyen a kommunikáció akkor, amikor a híd éppen nem működik. Némi támpontot nyújt, hogy Grendel ezt megelőzően így ír: „... az igazságosság nevében elkövetett atrocitások folyamata végeláthatatlan, s megszűnését talán csak az igazságosság vagy az igazság fogalmának eltörlésétől lehetne remélni. Ez annál is inkább üdvös volna, mivel a tapasztalatok azt mutatják, hogy az igazság keresése több bűnnel, mocsokkal és véráldozattal jár, mint amennyi bajt e fogalom felfüggesztése és az értékrendnek valami más, kevésbé elvont alapra helyezése okozhatna.” Grendel elbeszéléskötete — korábbi prózájának folytatásaképpen — minden bizonynyal alkalmas arra, hogy híd legyen két kultúra

között — de természetesen nagyon elvont alapon. A történeteket belengő melankólián halvány, ironikus fény dereng át, ami bizonyos fokig távol tartja az olvasót a szomorúságtól és a vidámságtól egyaránt; mintegy időzjelbe teszi a művet. Az irodalomból csak az irodalomhoz vezethet út (Böröndök tartalma), s csak innen, a történetről szóló történetekből vezetnek kifelé utak, elágazások. René Passeront idézem A szürrealizmus enciklopédiájából (Corvina, Budapest, 1983. 86—87.): „Magritte nem sorolható azok közé, akik belevetik magukat az álmodozásba — vagy akár az ébren álmodásba —, és nem sorolható az automatizmus médiumai közé sem. Rideg és szándékoltan ‚realista‘ alkata, amely a festészetet a nullpontra vezeti vissza, a jelek szerint hagy némi helyet az onirizmusnak ... Az ilyen festői alkotás elsősorban annak megvalósítására törekszik, amit Magritte *ideáknak* nevez. Az *ideák*: a szellemes mondásokhoz hasonló lelemények, amelyek, az ábrázolt tárgyakra alkalmazható törvényekkel dacolva, eljutnak a téves következtetéséig.” (*Madách — Széptudalmi*)

Deréky Pál

Színház

Klasszikusok a mai francia színpadon (I.)

A sivár és sovány kínálathoz szokott magyar néző számára éppoly elkápráztató a párizsi színházak októberi évadnyitó repertoárjának bősége és változatossága, mint az üzletek, kirakatok színes áruválasztéka... A még-jobbhoz-szokottak ugyan azt mondják: lassan indul az idei szezon... Pedig mi mindent játszanak Párizs színházaiban! A patinás, régi kisszínházakban, ahol hajdani nagy színészek és rendezők, Dullin, Jouvet, Pitoëff árnyai lebegnek az arany-bibor színekben pompázó, otthonosan kényelmetlen folyosókon és nézőtereken... Vagy az új, csupa-üveg és króm, fantasztikusan célszerű és célszerűségükben szép óriási színházakban, vagy épp az immár színháztörténeti jelentőségű hangárokbán, a hajdani Fegyvergyár helyén, a vincenne-beli Cartoucherie kedélyesen bohém környezetében.

Játszanak klasszikus és modern, francia és külföldi szerzőket, eredeti műveket és átiratokat, játszanak Shakespeare-t, Molière-t, Racine-t, Musset-t, Beaumarchais-t, Congreve-t, a modernek közül Schnitzlert, Pirandello-t, Gombrowiczot, Dorstot, Marguerite Durast — hogy csak néhány ismert szerzőt említsünk. Játszanak igazi világsztárok, mint például a színpadi színésznőként is remek Jeanne Moreau; játszik, valóságos biológiai csodaként, a nyolcvanon jóval túl Madeleine Renaud, aki már maga a történelem, a Renaud-Barrault színház kamaratermének színpadán, egy rá szabott, nyugalmas szerepet Marguerite Duras *L'amante anglaise* című regényének színpadi változatában. Játszik a zseniális Maria Casarès, aki valóban mindent tud a színészmesterségről, amit egyáltalán tudni lehet — tökéletes lélekábrázolásának és alakformálásának köszönhető, hogy a meglehetősen vérszegény Pirandello-mű, a *La vie que je t'ai donnée* (Az élet, melyet adtam neked) — életre kel a Hébertot Színház színpadán. A kiváló karakterszínész, Robert Hirsch megrázóan hiteles alakítást nyújt Tankred Dorst hatásosan poentírozott kamaradarabjában, az *En, Feuerbach* című drámában, egy idegbeteg, állástalan színész hálás szerepében, zajos közönségsikert aratva.